

ΟΙ ΑΓΝΩΣΤΕΣ ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΑΝΘΡΑΚΙΤΗ ΒΟΣΚΟΣ ΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ

Κατὰ τὴ μακρόχρονη παραμονή του στὴ Βενετία, ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης συνέγραψε καὶ δημοσίευσε τρία ἔργα του, τὶς *Θεωρίες Χριστιανικῆς* τὸ 1699, τὴν *Ἐπίσκεψιν Πνευματικοῦ πρὸς ἀσθενῆ* τὸ 1707, καὶ ἓνα χρόνο ἀργότερα τὸν *Βοσκὸν λογικῶν προβάτων*.¹ Τὰ τρία αὐτὰ βιβλία, ὅλα ποιμαντικοῦ χαρακτῆρα, εἶναι τὰ μοναδικὰ ἔντυπα ἔργα τοῦ εἴδους τους στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ γνώρισαν πρωτοφανῆ ἐπιτυχία. Ἡ ἰδιαιτερότητά τους αὐτῆ ἐγείρει τὸ ἐρώτημα σὲ ποιῆς πηγὲς ἢ πρότυπα στηρίχθηκε ἡ συγγραφή τους. Ἡ παρούσα μελέτη θὰ ἐξετάσει ὑπὸ τὸ πρίσμα αὐτοῦ τοῦ ἐρωτήματος τὰ ἔργα *Βοσκὸς λογικῶν προβάτων* καὶ *Θεωρίαι Χριστιανικαί*.²

1. Ὁ Βοσκὸς λογικῶν προβάτων

α. Ἡ κύρια πηγὴ τοῦ ἔργου

Ὁ Βοσκὸς λογικῶν προβάτων, τὸ γνωστότερο ἔργο τοῦ Ἀνθρακίτη,³ ἐκ-

1. Σημαντικὸ τμῆμα τῆς μελέτης αὐτῆς δημοσιεύτηκε, μετὰ τὴν ὑποβολή της πρὸς δημοσίευση στὸ παρὸν περιοδικό, καὶ στὰ γερμανικά, βλ. V. Tsakiris, *Die gedruckten griechischen Beichtbücher zur Zeit der Türkenherrschaft: Ihr kirchenpolitischer Entstehungszusammenhang und ihre Quellen*, Βερολίνο - Νέα Υόρκη 2009, σ. 147 κ.έ. Ὁ Ἀνθρακίτης βρισκόταν στὴ Βενετία ἤδη τὸ 1695, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός του ὡς διορθωτὴ ἐκδοσης τοῦ *Εἰρμολογίου* ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Νικολάου Γλυκὸ (βλ. Φ. Ἡλιού, *Προσθήκες στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Α. Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot (1515-1799)*, Ἀθήνα 1973, σσ. 125-126· πρβ. Θ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466ci-1800)*, τ. Α', Ἀθήνα 1984, σ. 197, ἀρ. 2647). Οἱ Ἰ. Βελοῦδος καὶ Κ. Μέρτζιος ἀναφέρουν πὼς ὁ Ἀνθρακίτης ἦταν τὸ 1696 ἐφημέριος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου (βλ. Ἰωάννης Βελοῦδος, *Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία*, Βενετία 1893, σ. 182· Κ. Μέρτζιος, «Τὸ ἐν Βενετία ἠπειρωτικὸν ἀρχεῖον», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 11 (1936) 1-341, σ. 254). Τὸ τελευταῖο τεκμήριο τῆς παρουσίας του στὴ Βενετία βρίσκεται στὸ βιβλίον βαπτίσεων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, μὲ ἡμερομηνία 9.9.1708 (βλ. Κ. Μέρτζιος, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 260).

2. Σὲ ἄλλη μελέτη μου διαπίστωσα ὅτι ἡ *Ἐπίσκεψις* ἀποτελεῖ ἑλληνικὴ ἐκδοχὴ τῶν ρωμαϊοκαθολικῶν ἐγχειριδίων σχετικὰ μὲ τὴν ποιμαντικὴ μέριμνα γιὰ τοὺς ἑτοιμοθάνατους καὶ εἶναι τὸ μοναδικὸ ἔντυπο ἑλληνικὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ εἴδους, βλ. Β. Τσακίρης, «Ἡ *Ἐπίσκεψις πρὸς ἀσθενῆ* ἢ *Ἐπίσκεψις Πνευματικοῦ* τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 48 (2008) 63-72.

3. Ἀναφορὲς στὸ βιβλίον αὐτὸ ἀπαντοῦν στὰ ἐξῆς ἔργα: Κ. Δαπόντες, «Ἱστορικὸς κατάλογος», στὸ Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. 3, ἐν Βενετία 1872, σσ. 73-200, σ. 112· Γ. Βενδότης, *Προσθήκη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Μελετίου Μητροπολίτου Ἀθη-*

δόθηκε τὸ 1708 στὴ Βενετία.⁴ Ἡ πρώτη καὶ μοναδικὴ αὐτὴ ἔκδοση τοῦ Βοσκοῦ εἶναι ἀνώνυμη, ὅπως, πιθανότατα, καὶ ἡ λανθάνουσα πρώτη ἔκδοση τῆς Ἐπισκέψεως. Σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Χρῦσανθο Νοταρὰ (22 Μαΐου 1707), ἡ ὁποία συνοδεύει ἀντίτυπο τῆς Ἐπισκέψεως, ὁ Ἀνθρακίτης ἀναφέρει τὸν Βοσκὸ (Ποιμένα ψυχῶν) ὡς ἔργο ἀνέκδοτο, καὶ παρακαλεῖ ἐμμέσως τὸν Χρῦσανθο νὰ μεριμνήσει γιὰ τὴ χρηματοδότηση τῆς ἔκδοσης:

Ἔχω ἀκόμη καὶ μίαν Κατήχησιν χριστιανικὴν, καὶ ἓνα Ποιμένα ψυχῶν, καὶ ἓνα Ἐξομολογητάριον, καὶ ἂν ὁ Κύριος, δι' εὐχῶν σας ἁγίων, ἤθελε νὰ δυναμώσῃ εἰς τὴν ἀσθένειαν ὅπου ἔχω, καὶ νὰ συντρέξῃ κανεὶς πλησίον εἰς βοήθειαν, θέλω φροντίσῃ νὰ τὰ φέρω καὶ αὐτὰ εἰς φῶς, διατὶ λογιάζω νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ πρὸς ὀφέλειαν τῶν ἀδελφῶν.⁵

Ἡ ἔκδοση τοῦ Βοσκοῦ δὲν ἀναφέρει ὡστόσο κανένα ὄνομα χορηγοῦ, μολοντὶ ὁ Ἀνθρακίτης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ παραπάνω παράθεμα, δὲν εἶχε τὴν οικονομικὴ δυνατότητα νὰ χρηματοδοτήσῃ τὴν ἔκδοση. Ὁ Βοσκὸς εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο ἔργο ποὺ ἐξέδωσε ὁ ἴδιος, λίγο πρὶν ἀφήσῃ τὴ Βενετία γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν πατρίδα του.

Τὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ Βοσκοῦ εἶναι οἱ ἀπαραίτητες μορφωτικὲς καὶ ποιμαντικὲς προϋποθέσεις ποὺ πρέπει νὰ πληροῖ ὁ κληρικός. Ὁ συγγραφέας ἐκθέτει συνοπτικὰ τὶς ἀναγκαῖες γιὰ τὸν ἱερέα γνώσεις σχετικὰ μὲ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς πρακτικὲς εὐθύνες του στὸ πλαίσιο τῆς ἐνορίας. Τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι τὸ μοναδικὸ αὐτοτελὲς ποιμαντικὸ ἐγχειρίδιο μὲ θέμα τὸ ἱερατικὸ λειτούργημα στὴν ἑλληνικὴ ἔντυπη

νῶν..., τ. 4, Βιέννη 1795, σ. 14· Γ. Ζαβίρας, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, Ἀθήνα 2¹1972 σ. 420· Κ. Σάθας, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς*, Ἀθήνα 1869, σ. 436· Τ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τ. 1, Ἀθήνα 1936, σ. 157. Ὁ Μ. Γεδεὼν τὸ συγκαταλέγει στὰ σημαντικότερα εὐχρηστα ἐγχειρίδια σχετικὰ μὲ τὰ καθήκοντα τῶν ἱερέων (Μ. Γεδεὼν, *Ἐγκόλπιον κανονικόν*, Κωνσταντινουπόλη 1911, σ. 6), ὁ Χ. Παπαδόπουλος τὸ χαρακτηρίζει ὡς ἐνδεικτικὸ τοῦ ζήλου τοῦ Ἀνθρακίτη γιὰ τὴν Ἐκκλησία (Χ. Παπαδόπουλος, «Ἱστορικὰ σημειώματα», *Θεολογία* 4 (1926) 5-20, σ. 11), ὁ Κοσμᾶς Μπαλάνος τὸ θεωρεῖ ἐπιωφελές (Κ. Μπαλάνος, *Ἐκθεσις συνοπτικὴ Ἀριθμητικῆς, Ἀλγεβρας καὶ Χρονολογίας ...*, Βιέννη 1798, σ. xi· πρβ. Μ. Γεδεὼν, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας*, Ἀθήνα 1936, σ. 300· Μέρτζιος, «Ἡπειρωτικὸν ἀρχεῖον», ὁ.π., 109), ἐνῶ ὁ Παπαδόπουλος-Βρετὸς ἐκτιμᾷ ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ ἀναδεικνύει τὸν συγγραφέα του ὡς ἄριστο θεολόγο (Α. Παπαδόπουλος-Βρετὸς, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἤτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὀμιλουμένην, ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν*, τ. 2, Ἀθήνα 1857, σ. 240).

4. Ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς: ΒΟΣΚΟΣ ΛΟΓΙΚΩΝ / ΠΡΟΒΑΤΩΝ / Ἦτοι / Περὶ τοῦ Καθήκοντος τῶ Πνευματικῶ / Ποιμένι, καὶ Πῶς δεῖ Ποιμαί-/νεῖν τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῶ / λογικὸν Ποίμνιον. / CON LICENZA DE'SUPERIORI. / ENETIHΣIN. ἀψή'. / Παρὰ Νικολάφ Γλυκεῖ, τῶ ἔξ Ἰωαννίνων.

5. Γεδεὼν, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες*, ὁ.π., σ. 213.

γραμματεία τής έποχής τής Τουρκοκρατίας.⁶

Η έλλειψη ποιμαντικών έγχειριδίων για τόν ιερέα στην έλληνική γραμματεία, σέ συνδυασμό με τήν ταυτόχρονη άνθηση του είδους αυτού στη ρωμαιοκαθολική Δύση, με όδήγησε νά αναζητήσω τις πηγές του Άνθρακίτη στη σύγχρονή του ρωμαιοκαθολική ποιμαντική γραμματεία. Άλλωστε, ή διαμονή του στη Βενετία του παρείχε εύκολη πρόσβαση σέ κάθε είδους θεολογικά και ποιμαντικά έργα. Έτσι, στράφηκα στα έργα του διάσημου τότε Ιταλού ιησουΐτη ιεροκήρυκα Paolo Segneri,⁷ για νά διαπιστώσω ότι ό Βοσκόσ έξαρτάται, στο μεγαλύτερο μέρος του, από τó ποιμαντικό έγχειρίδιό του *Il Parroco istruito*.⁸ Ό ίδιος ό Άνθρακίτης δέν μνημονεύει πουθενά τήν πηγή του.⁹

Δέκα κεφάλαια του Βοσκοΰ έξαρτώνται σέ κάποιο βαθμό, όπως διαπίστωση με βάση κειμενικά παράλληλα ή άκριβή άναπαραγωγή έπι-

6. Άλλά και στην έλληνική πατερική γραμματεία δέν ύπήρχαν άυτοτελή έργα τέτοιου είδους, με έξαιρεση τούς *Περί Ιερωσύνης* (*Πρός τόν έγκαλοΰντα έπί τῷ διαφυγεΐν τήν Ιερωσύνην*) λόγους του Ιωάννη Χρυσοστόμου. Σχετικές αναφορές ύπάρχουν βεβαίως σέ πολλά έργα έλλήνων Πατέρων, όπως στον *Άπολογητικόν τής εΐς τόν Πόντον φυγής ένεικεν* ..., του Γρηγορίου του Θεολόγου, έργο χρησιμοποιείται εύρέως στους *Περί Ιερωσύνης* λόγους του Ιωάννη Χρυσοστόμου, αλλά και στον Βοσκοΰ, όπως θά δοΰμε στη συνέχεια.

7. Ό P. Segneri έπηρέασε καθοριστικά με τó έκτεταμένο έργο του τήν ποιμαντική και κηρυγματική γραμματεία του 17ου και 18ου αΐ. Για τόν Segneri και τó έργο του βλ. E. Bolis, *L'uomo tra peccato, grazia e libertà nell'opera di Paolo Segneri sj (1624-1694)*, Μιλάνο 1996, σσ. 18-39· G. Massei, *Breve ragguaglio della vita del Venerabile servo di Dio Padre Paolo Segneri della Compagnia di Gesù*, Βενετία 1733· Β. Τσακίρης, «Οί μεταφράσεις τών έργων Πνευματικόν Διδασκόμενος και Μετανοών Διδασκόμενος του Paolo Segneri από τόν Έμμανουήλ Ρωμανίτη και ή επίδρασή τους στο Έξομολογητάριο του Νικοδήμου του Άγιορείτη», στο Paolo Segneri, *Ό Μετανοών διδασκόμενος*, τ. 4α, Θήρα 2005, 1-73, σ. 8 κ.έ. Βιβλιογραφία τών έργων του Segneri προσφέρει ό Carlos Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus*, τ. 7, Βρυξέλλες - Παρίσι 1896, σσ. 1050-1089.

8. Βλ. P. Segneri, «Il Parroco istruito, opera in cui si dimostra a qualsisia Curato novello il debito che lo stringe, e la via da tenersi nell'adempirlo...», στο *Opere del Padre Paolo Segneri*, τ. 4, Βενετία 1733, σσ. 491-616.

9. Έδώ θά πρέπει νά σημειωθεί ότι, όταν ό Άνθρακίτης συνέταξε τόν Βοσκοΰ, τά έργα του Segneri, που είχαν γραφτεί στα Ιταλικά, κυκλοφορούσαν ήδη και σέ λατινική μετάφραση. Ό Άνθρακίτης γνώριζε καλά και τις δύο γλώσσες· μάλιστα ό μαθητής του Βασιλόπουλος Μπαλάνος σημειώνει ότι μετέβη στην Βενετία «διά έρωτα... τής Λατινίδος» (Μ. Άνθρακίτης - Β. Μπαλάνος, *Όδός Μαθηματικής...*, τ. 1, Βενετία 1749, σ. xii.). Επίσης ή άριστη γνώση του τών λατινικών φαίνεται και από τó γεγονός, ότι ό Θωμάς Κατάνης, άργότερα καθηγητής του Πανεπιστημίου τής Πάδοβας, ανέθεσε σ' αυτόν νά μεταφράσει τή διδασκαλική του διατριβή από τά λατινικά στα έλληνικά (βλ. Γεδεών, *Πατριαρχικαί Έφημερίδες*, ό.π., σ. 136). Τó έρώτημα, άν ό Άνθρακίτης χρησιμοποίησε τήν Ιταλική ή τή λατινική έκδοση δέν μπορεί νά άπαντηθεί με βεβαιότητα, γιατί ό Άνθρακίτης κατά κανόνα δέν μεταφράζει έπί λέξει αλλά παραφράζει τόν Segneri, με άποτέλεσμα νά καθίσταται άδύνατη μιá σύγκριση μεμονωμένων λέξεων ή διατυπώσεων του έλληνικού κειμένου με τó αντίστοιχο Ιταλικό και λατινικό κείμενο τών έργων του Segneri, ή όποία - σέ περίπτωση πιστής αντιγραφής - θά έδειχνε από ποιά γλώσσα έγινε ή μετάφραση. Στην παρούσα μελέτη παραθέτω τά παράλληλα στο Ιταλικό πρωτότυπο.

χειρημάτων και εικόνων, από κοινής θεματικής κεφάλαια του έργου του Segneri. Στὰ κεφ. 6, 7, 14, 16 και στὸ *Περὶ Εὐχελαίου* ὁ βαθμὸς ἐξάρτησης εἶναι ιδιαίτερα ὑψηλός.¹⁰ σχεδὸν ὅλα τὰ ἐπιμέρους περιεχόμενά τους μποροῦν νὰ βρεθοῦν στὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ Segneri. Στὰ κεφ. 12, 15 και 17 ὁ Ἀνθρακίτης δανεῖζεται σὲ μεγάλη ἔκταση θέματα και σκέψεις ἀπὸ τὸν Ἰταλὸ ἰησουῖτη, συνθέτοντάς τα ὡστόσο μὲ πρωτότυπες συμβολές ἢ δάνεια προερχόμενα ἀπὸ ἄλλες πηγές. Τέλος, στὰ κεφάλαια *Περὶ Βαπτίσματος* και *Περὶ Γάμου* δανεῖζεται ἀπὸ τὸν Segneri χωρία περιορισμένης μάλλον ἔκτασης, κυρίως χαρακτηριστικές ρητορικές διατυπώσεις ἢ εἰκόνες.

Ὁ Ἀνθρακίτης χρησιμοποιεῖ ἤδη στὸν πρόλόγο του (*Τις ὁ σκοπὸς και ἡ τάξις τοῦ παρόντος Βιβλιαρίου*) τὸν ἀντίστοιχο Πρόλογο (*Si rende ragione dell'opera*) τοῦ Segneri.¹¹ Ὅπως τὸ ἔργο τοῦ Ἰταλοῦ ἱεροκέρυκα, ἔτσι και ὁ Βοσκὸς ἀπευθύνεται πρωτίστως στοὺς ἀπειρους κληρικούς,¹² και εἶναι χωρισμένος σὲ τρεῖς μεγάλες ἐνότητες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ τρία θεμελιώδη καθήκοντα τοῦ κληρικοῦ.¹³

Ἡ πρώτη ἐνότητα (κεφάλαια 1-5), ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, στηρίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο και τὸν Γρηγόριο Θεολόγο, ἢ δεύτερη (κεφ. 6-16) κυρίως στὸν *Parrocho* τοῦ Segneri, μὲ συχνές παρεμβολές πρωτότυπων συμβολῶν τοῦ Ἀνθρακίτη, ἐνῶ ἡ τρίτη

10. Πρβ. τὰ παρακάτω κεφάλαια τοῦ *il Parroco istruito* μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ Βοσκοῦ: «*De quali indizi si potrà argomentare, se Dio chiami taluno alla Cura d'Anime, o non lo chiami*», Segneri, *Parroco istruito*, ὁ.π., σσ. 501-507· πρβ. «*Ἀπὸ τί σημεῖα ἡμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ ὁ ἀνθρώπος ἂν καλεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς φροντίδα ψυχῶν λογικῶν*», Ἀνθρακίτης, Βοσκός, ὁ.π., σ. 95· «*Come dovrà correggere l'error suo chi senza vera Vocazione divina sia Pastor d'Anime*», Segneri, αὐτ., σσ. 507-511· πρβ. «*Πῶς ἡμπορεῖ νὰ διορθώσῃ τὸ σφάλμα του ἐκεῖνος ὁποῦ ἐπιχειρήσῃ φροντίδα ψυχῶν, χωρὶς νὰ κλεσθῇ ἀπὸ τὸν Θεόν*», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 120· «*Si confutano le scuse addotte da' Parrochi negligenti a non predicare*», Segneri, αὐτ., σσ. 518-523· πρβ. «*Ἀπόκρισες εἰς τὰς προφάσεις ὁποῦ συνηθίζουν φέρουν οἱ ἀμελεῖς Ποιμένες εἰς βοήθειάν τους, εἰς τὸ μὴ διδάσκουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ*», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 199· «*Come dovrà il Pastore correggere i Traviati, per adempir le sue parti*», Segneri, αὐτ., σσ. 532-538· πρβ. «*Περὶ τοῦ πῶς πρέπει ὁ Ποιμὴν νὰ διορθώσῃ τοὺς ἀμαρτάνοντας*», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 199.

11. Μ. Ἀνθρακίτης, Βοσκὸς λογικῶν προβάτων, Ἐνετίησιν 1708, σ. 3· πρβ. Segneri, *Parroco istruito*, ὁ.π., σ. 495.

12. «*Siccome nell'istruire il Confessore ordinario, mi divisai di favellare con un Confessore novello, non co i provetti; così mi diviserò di fare anche qui, nell'istruire il Curato*», Segneri, *Parroco istruito*, ὁ.π., σ. 495.

13. «*Διδασκαλία, καλὸν παράδειγμα, και κοινωνία τῶν ἁγίων Μυστηρίων*», Ἀνθρακίτης, Βοσκός, ὁ.π., σ. 5· πρβ. «*noi ridurremo tutte le obbligazioni di un Parroco ... al pascolo della Predicazione, al pascolo dell'Esempio, al pascolo de'Sagramenti*», Segneri, *Parroco istruito*, ὁ.π., σ. 497. Ἐπιπλέον, ὁ Ἀνθρακίτης δανεῖζεται στὸν πρόλόγο του τὴν παρομοίωση τῆς σχέσης ἐπισκόπου-ιερέα μὲ τὴ σχέση ἡλίου-ἀστέρων, βλ. Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 52· πρβ. Segneri, αὐτ., σ. 497.

(Περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ οἰκονομῇ ὁ ποιμὴν τὸ ποίμνιόν του μὲ τὰ θεῖα Μυστήρια) ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν *Il Parroco* (ἰδιαίτερα τὸ κεφ. *Περὶ Εὐχελαίου*) καὶ – πιθανῶς – ἀπὸ κάποιον ἄλλο ρωμαιοκαθολικὸ ἐγχειρίδιο περὶ μυστηρίων, εἶναι ὅμως σὲ μεγάλο βαθμὸ πρωτότυπη. Συνολικά, τὰ δάνεια ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Segneri καθορίζουν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τὸ περιεχόμενο τοῦ Βοσκοῦ· μάλιστα, ὁ Βοσκὸς ἀναπαράγει, ὅπως ἤδη σημειώθηκε, καὶ τὴ δομὴ τοῦ *Il Parroco*.

Μιὰ ἀκριβέστερη ἐξέταση τῶν δανείων τοῦ Ἀνθρακίτη ἀπὸ τὸ ἔργο *Il Parroco* ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πῶς ὁ Ἀνθρακίτης δὲν ἀντιγράφει ἄκριτα τὴν πηγὴ του, ἀκόμη καὶ ὅταν τὴν ἀναπαράγει πιστὰ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ ἀποδίδει μὲ πολὺ λιτὲς περιλήψεις τὸ κεντρικὸ νόημα μακροσκελῶν, πληθωρικῶν ἀναπτύξεων τοῦ Segneri, συμπυκνώνοντας κάποτε σὲ λίγες μόνο σειρὲς μία ὁλόκληρη σελίδα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο προσαρμόζει τὸν τρόπο γραφῆς τοῦ Segneri στὸ δικό του, συνοπτικὸ ὕφος. Μόνο σπάνια μεταφράζει σχετικὰ πιστὰ ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα τοῦ ἰταλικοῦ ἔργου, ἐνῶ συνήθως δὲν ἀντιγράφει παρὰ μεμονωμένες προτάσεις ἢ περιόδους. Ἀκόμη καὶ στὰ πλέον ἐξαρτημένα κεφάλαια, ὁ Ἀνθρακίτης παραλείπει πολλὰ ἀπὸ τὶς ιδέες τῆς πηγῆς του, καὶ παρενθέτει ἀποσπάσματα πρωτότυπα ἢ ἄλλης προέλευσης.¹⁴ Εἶναι, τέλος, ἀξιοσημείωτο, ὅτι τὰ κεφάλαια τοῦ Βοσκοῦ ποὺ ἀναφέρονται στὰ

14. Ἐνα ἐνδιαφέρον παράδειγμα τοῦ σχετικὰ αὐτόνομου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀνθρακίτης ἐπεξεργάζεται τὶς πηγές του, ἀποτελεῖ ἡ πρώτη ἐνότητα τοῦ κεφαλαίου *Περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως*, ὅπου ἀναπτύσσεται μία ὄντολογικὸ χαρακτηριστὴ προσέγγιση τῆς ἔννοιας τῆς ἁμαρτίας (βλ. Ἀνθρακίτης, *Βοσκός*, ὁ.π., σσ. 279-281). Ὁ Ἀνθρακίτης ὀρίζει τὴν ἁμαρτία ὡς μὴ ὄν, διότι ἀπὸ τῆς μίας κάθε ὄν ἀνάγεται σὲ ἓνα εἶδος (ιδέα) δημιουργημένο ἀπὸ τὸν Θεὸ, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αἴτιος τῆς ἁμαρτίας: «Εἶναι ἀδύνατον νὰ κτισθῇ πρᾶγμα εἰς τὸν Κόσμον ἀπὸ τὸν Θεὸν ἂν ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τὴν ιδέα ἐκείνου τοῦ πράγματος». Ἐρωτῶ τώρα, ἂν ἔχη ὁ Θεὸς ιδέα τῆς ἁμαρτίας, ἢ ὄχι. Ἄν δὲν ἔχει, τὸ λοιπὸν ἡ ἁμαρτία δὲν εἶναι ὄν. Ἄν ἔχη τὴν ιδέα τῆς, τὸ λοιπὸν ἢ μπορεῖ καὶ νὰ τὴν κάμῃ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον» (ὁ.π., σ. 280). Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ συναντᾶται συχνὰ τόσο στὴν πατερικὴ γραμματεία ὅσο καὶ στὸν πλατωνισμό (γιὰ παράδειγμα βλ. Μ. Βασίλειος, Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, στ. 344; Διονύσιος Ἀεροπαγίτης, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων IV*, ἔκδ. Β. R. Suchla, Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1990, σ. 168, 11). Ἡ προσέγγιση αὐτὴ εἶναι μάλλον ξένη πρὸς τὴ σκέψη τοῦ Segneri καὶ πιθανότατα ἀνάγεται σὲ ἄλλες πηγές, εἴτε τῆς πατερικῆς γραμματείας εἴτε ἄλλων τομέων τῆς θεολογικοφιλοσοφικῆς παιδείας τοῦ Ἀνθρακίτη. Ἀμέσως μετὰ, ὡστόσο, ἀκολουθεῖ μιὰ συνοπτικὴ παρουσίαση τῆς ἁμαρτίας ὡς «καταφρόνησης» ἢ ἀτίμωσης τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καθὼς καὶ τῆς δυνατότητας λύτρωσης μέσῳ τῆς ἐνσάρκωσης καὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μιὰ λιτὴ περίληψη τῆς σκέψης τοῦ Segneri πάνω στὸ θέμα, ὅπως αὐτὴ παρουσιάζεται μὲ συνοπτικὸν τρόπο στὸ 14ο κεφάλαιο ἐνὸς ἄλλου ἔργου του, *Il penitente istruito* (Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 281-286· πρβ. P. Segneri, «Il penitente istruito», στὸ *Opere del Padre Paolo Segneri*, τ. 4, Βενετία 1733, 673-724, σ. 710· πρβ. καὶ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Ρωμανίτη, Ὁ Μετανοῶν Διδασκόμενος, Β. Τσακίρης (ἐπιμ.), Θῆρα 2005, σ. 166 κ.έ.) καὶ εὐρέως ἀνεπτυγμένη στὸ *il cristiano istruito* (βλ. P. Segneri, *Il cristiano istruito*, τ. 3, Βενετία 1765-1766, σσ. 15-212).

μυστήρια τοῦ Χρισματος καὶ τῆς Ἱεροσύνης δὲν χρησιμοποιοῦν καθόλου τὰ ὁμότιπλα ὑποκεφάλαια ἀπὸ τὸ κεφ. 23 τοῦ *Il Parroco*, πιθανότατα γιὰτὶ ὁ στόχος τοῦ συγγραφέα διαφέρει ἀπὸ αὐτὸν τοῦ Segneri: ἐνῶ ὁ τελευταῖος περιορίζεται σὲ πρακτικὲς ὁδηγίες γιὰ τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ κληρικοῦ κατὰ τὴν τέλεση τῶν μυστηρίων αὐτῶν, ὁ Ἄνθρακίτης θέλει νὰ προσφέρει στὸν ἀναγνώστη καὶ μιὰ σύντομη θεολογικὴ ἀνάλυσή τους. Σὲ γενικὲς γραμμές, ὁ Ἄνθρακίτης προσλαμβάνει ἀπὸ τὸν Segneri κυρίως εἰκόνες, παρομοιώσεις, μεταφορὲς καὶ ρητορικὲς διατυπώσεις,¹⁵ παραλείποντας πάντοτε τὶς παραπομπὲς τοῦ Segneri σὲ ρωμαιοκαθολικὲς θεολογικὲς ἢ κανονικὲς πηγές. Στὴ συνέχεια παραθέτω μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἐκτεταμένα κειμενικὰ παράλληλα:

Εἶναι πολλοὶ ἄρρώστοι ὁποῦ φοβοῦνται νὰ λάβουν τοῦτο τὸ Μυστήριον, καθὼς καὶ τὴν κοινωνίαν, καὶ τοὺς φαίνεται πῶς ἀπὸ μίαν θύραν νὰ ἐμβαίῃ ὁ Ἱερεὺς μὲ τὰ μυστήρια, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλαν ὁ θάνατος μὲ τὸ δρέπανον. Καὶ οἱ οἰκιακοὶ τοῦ ἀσθενοῦς, διὰ νὰ μὴ τὸν φοβίσουν, ὀλότελα δὲν φροντίζουσι νὰ κράξουν τοὺς Ἱερεῖς, καὶ ἀφήνοντες νὰ ἀπερνᾷ ὁ καιρὸς, βάνουσιν εἰς μέγα κίνδυνον τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ τοῦ γίνονται οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί, ἀντὶς διὰ φίλοι, καθὼς λέγει ὁ Κύριος, οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο πρέπει ὁ Ποιμὴν πρὶν νὰ ἀσθενήσουν νὰ ἐρμηρεύῃ τὴν δύναμιν τούτων τῶν Μυστηρίων, καὶ τὴν μεγάλην ὠφέλειαν ὁποῦ λαμβάνουσι δι' αὐτῶν, διὰ νὰ τὰ ζητοῦσι μετὰ χαρᾶς ὅταν ἀσθενήσουσι, καὶ νὰ ἐπιτιμᾷ καὶ νὰ ἐλέγχει παρῶρησία τὰς τοιαύτας βλαβερὰς συνηθείας καὶ ὑπόληψες, καὶ τοὺς ματαίους φόβους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὑστεροῦνται τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Pare, che quando il Sacerdote entra in camera con l'Olio Santo, da un lato, entri dal'altro con la sua Falce la Morte. Ond' è, que l'infermo non suole mai addimandarlo: e quei di casa indugiano più che possono ad addimandarlo per lui, con una falsa compassione del corpo, e con un vero tradimento dell'Anima, perchè avverisi fino all'ultimo, che essi sono i peggiori nimici di quanti ha l'uomo: Inimici hominis, domestici ejus. Convieni adunque chè il Parroco dall'Altare riprenda forte abusi così dannevoli, e spieghi li effetti di questa Unzion sacrosanta, tutti opposti al giudizio stravolto, che tutti n'hanno: mentr'ella è di sommo profitto, non solamente all'Anima, ma anche al corpo: All'Anima quanto al passato, e quanto al presente. Quanto al passato, sì per la remissione che reca seco de'peccati non avvertiti, come per lo sterpamento delle infelici reliquie di già rimessi. E quanto all'presente, per lo rinforzo che puorge di nuovi ajuti contra le tentazioni diaboliche. Al corpo, per la

15. Ἄνθρακίτης, *Βασικός*, ὁ.π., σ. 129· πρβ. Segneri, *Parroco istruito*, ὁ.π., σ. 510· Ἄνθρακίτης, αὐτ., σ. 200· πρβ. Segneri, αὐτ., σ. 518· Ἄνθρακίτης, αὐτ., σσ. 120-121· πρβ. Segneri, αὐτ., σ. 507.

Πρέπει λοιπὸν νὰ λέγη κοινῶς εἰς τὸ ποιμνιὸν του, πῶς τοῦτο τὸ Μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου προξενεῖ μεγάλην ὠφέλειαν καὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ εἰς τὴν ψυχὴν. Εἰς τὴν Ψυχὴν ἐξαλείφει ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἁμαρτήματα ὅπου ἐσυνέβησαν ἀπὸ ἄγνοιαν, ἢ ὅσα δὲν ἐνθυμήθη εἰς τὴν Ἐξομολόγησίν του. Τοῦτο κάνει εἰς τὰ ἀπερασμένα. Εἰς δὲ τὸ ἐνεστός, ἀρματώνει τὴν ψυχὴν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ νὰ ἐναντιῆται ἀνδρείως εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ Διαβόλου, μάλιστα εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀσθενείας, ὅπου τότε βάνει ὅλην τὴν πονηρὰν βουλήν νὰ τὸ ρίψη εἰς κανένα βόθυνον, διατὶ ἄλλον καιρὸν δὲν ἔχει νὰ ἐνεργήσῃ τὴν κακίαν του. Καὶ τοῦτα ἐνεργεῖ εἰς τὴν Ψυχὴν. Εἰς δὲ τὸ σῶμα δίδει ὑγείαν, ἂν εἶναι πρὸς συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὑγεία.

Δεύτερον ἂν δὲν ὑγιάνῃ, τοῦ δίδει δύναμιν νὰ ὑποφέρῃ μετὰ χαρᾶς τὴν ἀσθένειαν καὶ τοὺς πόνους, καὶ τοὺς ἐλαφρώνει ἂν εἶναι ὑπερβολικοί.

Ἄκομι νὰ διδάσκη ὁ Ποιμὴν τὸν λαόν, πῶς ἐκεῖνος ὅπου θέλει νὰ λάβῃ τοῦτο τὸ Μυστήριον, πρέπει νὰ προετοιμάζεται μὲ μίαν καθαρὰν ἐξομολόγησιν διὰ τὰ ἁμαρτήματά του, διὰ νὰ τοῦ προξενήσῃ ἐκεῖνους τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὅπου εἴπαμεν ἀνωτέρω. Καὶ τοῦτα ὅλα ἔχει νὰ τὰ κάνη ἕως οὗ ἔχει τὸν νοῦν του σῶον, καὶ τὰς αἰσθήσεις του. Διατὶ τοῦτο τὸ Μυστήριον εἶναι μυστήριον τῶν ζώωντων, καὶ ἡ ὑστερινὴ σφραγὶς τῶν ἄλλων Μυστηρίων, καὶ σχεδὸν ἡ ἐσχάτη βοήθεια καὶ ὠφέλεια εἰς τὸν Χριστιανόν.

(Ἀνθρακίτης, *Βοσκός*, ὁ.π., σσ. 296-298)

Ἡ ὑπερηφάνεια ... ἐφύτρωσε τόσους αἰρεσιάρχας, ὅπου ὡσὰν λύκοι ἀνήμεροι ἀλύκτησαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἴδια ποιεῖ καὶ τινὰς εὐσεβεῖς ποιμένας, μισθωτοὺς, καὶ ζημιώ-

sanità, che donna all'infermo, quando questa a lui sia più di utile, che di danno; e per l'alleggerimento che apporta, se non altro, alla infermità, o diminuendone quelle angosce que l'accompagnano, o dando lena a patirle con più di pace: Oratio fidei salvabit Infirmum, et alleviabit eum Dominus. Però dovete insistere sopra tutto a manifestare, come l'infermo habbia da disporsi a questo giovevolissimo Sacramento col general pentimento delle sue colpe, ricordate, e non ricordate,

quando è in istato di poter detestarle: da che tal Sacramento è Sacramento de'Vivi, è quasi il sigillo divino di tutti gli altri, è la corona della Vita, è il compimento delle Vittorie, ed è, per così dire, l'ultima mano, che dassi all'immagine di un verace Cristiano...

(Segneri, *Parrocho istruito*, ὁ.π., σ. 581)

L'Ambizione ha prodotti nella Chiesa quasi tutti gli Eresiarchi, che sono i Lupi; e l'Ambizione pastorisce altresì quasi tutti i Pastori infidi, cioè i Mercenari, che alla Greggia di Cristo nuocono talor poco

νουσι καὶ αὐτοί, ὄχι ὀλίγον τὸ ποιμνιον τοῦ Χριστοῦ. Τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ ἱερέως πρέπει νὰ εἶναι ὅλον πνευματικόν, ὅλον θεῖον, καὶ ὄχι κοσμικόν.

Τριῶν λογιῶν ἡμπορεῖ νὰ λογιᾶσθαι τινὰς πῶς λαμβάνει τὴν ποιμαντικὴν ἀξίαν, ἢ διὰ δόξαν, ἢ διὰ κέρδος, ἢ διὰ πόνον. Ὅποιος τὴν λαμβάνει διὰ δόξαν, τὸ κάνει διὰ ὑπερηφάνειαν. Ὅποιος διὰ κέρδος, τὸ κάνει διὰ συμφέρον του καὶ διὰ φιλαργυρίαν, ὅποιος διὰ πόνον, τοῦτος εἶναι ὁ γνήσιος καὶ ἀληθινὸς καὶ πιστὸς Ποιμὴν, καὶ κατὰ τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ. Ἄς μὴν προφασίζονται λοιπὸν κάποιοι μετὰ τὸ ῥητὸν τοῦ ἀποστόλου ὁποῦ λέγει· «εἴτις ἐπιθυμεῖ»· διατι ἐδῶ ὁ ἀπόστ. δὲν ἐπαινεῖ τὰς τιμὰς καὶ τὰς δόξας, ἀλλὰ τὸν κόπον, τὸ βάρος, τὴν φροντίδα, τὰς ἀγρυπνίας, τὸν σταυρὸν καὶ τὰ πάθη. Ἐπαινῶ, ὡσὰν νὰ ἔλεγε, ἐκεῖνο ὁποῦ ὀρέγεσαι νὰ λάβῃς, ἀλλὰ λόγιασε καλὰ πῶς εἶναι ὁ κόπος, καὶ ὄχι κέρδος, ἢ δόξα, ἢ ἄλλο κοσμικὸν πρᾶγμα.

(Ἀνθρακίτης, Βοσκόσ, ὁ.π., σσ. 99-100)

meno de'Lupi stessi. Il fine, che vi dovete preffigere, a dire in breve, ha da essere tutto spirituale, non temporale. Conciossiacchè, ritrovandosi in qualunque Cura pastorale tre cose: la fatica dell'opera, indirizzata alla salvezza delle Anime; la preminenza del grado, concessa a chi fa tal'opera; e le rendite, i privilegj, i proventi, connessi alla preminenza, chi nel pigliare la Cura ha per fine le rendite, è interessato; chi la preminenza, è ambizioso; chi l'opera, è solo giusto. Che però su quelle parole dell'Appostolo, *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*, disse già San Gregorio con acutezza, *Laudo quod quaeritis, sed discite quid quaeratis*: che è la fatica propria di un Ecclesiastico, non gli acquisti, non gli avanzamenti, comuni anque a'Secolari.

(Segneri, *Parrocho istruito*, ὁ.π., σ., 502)

β. Οἱ ἄλλες πηγές τοῦ Βοσκοῦ

Ἄλλες σημαντικὲς πηγές τοῦ Βοσκοῦ, ἰδιαίτερα στὴν πρώτη ἐνότητά του (κεφ. 1-6), εἶναι, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ Ἀπολογητικὸς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου¹⁶ καὶ οἱ *Περὶ ἱερωσύνης* λόγοι τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσόστομου.¹⁷ Ἐπίσης, εἶναι πιθανὸν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀποσπασματικὰ καὶ ἑλληνικὰ ἐξομολογητάρια, ὅπως τὸ γνωστὸ στὴ Βενετία χειρόγραφο τοῦ Νικολάου Μαλαξοῦ,¹⁸ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται, ὅπως καὶ ὁ Ἀνθρακίτης,

16. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Λόγοι 1-3*, J. Bernardi (ἐπιμ.), [Sources Chrétienes 247], Παρίσι 1978.

17. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ ἱερωσύνης*, A.-M. Malingrey (ἐπιμ.), [Sources Chrétienes 272], Παρίσι 1980.

18. Βλ. Νικόλαος Μαλαξός, *Βιβλίον περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως*, χφ. ἀρ. 411 τῆς Biblioteca Ricardiana (Φλωρεντία)· σχετικὰ μετὰ τὸ χφ. βλ. Io. Lamius, *Deliciae Eruditorum seu veterum ἀνεκδότων opusculorum collectanea*, Φλωρεντία 1738, σσ. 109-113· ἐπίσης βλ. Δ. Στρατηγόπουλος, Ὁ Νικόλαος Μαλαξός καὶ τὸ ὑμνογραφικὸ του ἔργο, (ἀδ. διδ. διατρ.) Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 300-303. Σύμφωνα μετὰ τὸν πίνακα περιεχομένων ποῦ συνέγραψε ὁ ἴδιος ὁ Μαλαξός (βλ. φ. 3v) καὶ δημοσίευσε ὁ Lamius καὶ ὁ Δ. Στρατηγόπουλος, στὰ κωλύ-

καὶ στὰ κωλύματα γάμου.¹⁹ Ἡ χρήση τῶν δύο πατερικῶν ἔργων εἶναι συνολικὰ πολὺ περιορισμένη σὲ σχέση μετὰ τὴν χρήση τοῦ *il Parrocho*. ὅμως ὅταν ὁ Ἀνθρακίτης, σὲ λίγα μεμονωμένα κεφάλαια, στηρίζεται στὰ ἔργα αὐτά, μεταφράζει πιστὰ στὴ νεοελληνικὴ μακροσκελῆ ἀποσπάσματά τους, πρᾶγμα ποὺ δὲν κάνει, μετὰ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ὅταν ἀναπαράγει ἀποσπάσματα τοῦ Segneri. Γιὰ παράδειγμα, οἱ σελ. 84-93 τοῦ *Βοσκοῦ* ἀποτελοῦν σχεδὸν στὸ σύνολό τους μιὰ συρραφὴ ἀποσπασμάτων, αὐτούσιων ἢ σὲ περίληψη, ἀπὸ τὸν Ἀπολογητικόν. Σὲ κάποιες ἄλλες περιπτώσεις ὁ Ἀνθρακίτης ἀποδίδει περιληπτικὰ τὰ δάνεια ἀποσπάσματα, ἐνῶ κάποτε ἀναπτύσσει ἐλεύθερα τὰ περιεχόμενα τῶν ἐν λόγῳ κειμένων. Παραθέτω στὴ συνέχεια δύο χαρακτηριστικὰ παράλληλα, ἓνα ἀπὸ τὸν Ἀπολογητικόν καὶ ἓνα ἀπὸ τοὺς λόγους *Περὶ ἱερωσύνης*:

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος αὐξάνει τὴν δυσκολίαν καὶ τὸ βάρος τοῦ πνευματικοῦ ποιμένου, συγκρίνοντάς τον μετὰ τὸν ἱατρόν. Δύσκολη λέγει φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἱατρικὴ κατὰ τὸ ὑποκειμένον της, ἐπειδὴ καὶ καταγίνεται εἰς σώματα φθαρτὰ καὶ εὐμετάβλητα, τὰ ὅποια ἂν ἡ τέχνη κατὰ τὸ παρὸν τὰ βοηθήσῃ, ὁ καιρὸς μετὰ ταῦτα τὰ διαλύει. Ἄλλ' ἢ φροντίδα τοῦ ποιμένου εἶναι δυσκολωτέρα, ἐπειδὴ καὶ καταγίνεται εἰς μίαν ψυχὴν, ὅπου εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ θεία, καὶ μετέχει ἀπὸ τὴν ἄνωθεν εὐγένειαν, εἰς τὴν ὁποῖαν σπουδάζει νὰ φθάσῃ. Ὁ ἱατρὸς στοχάζεται τοὺς τόπους τοὺς καιροῦς, τὰς ἡλικίας, τὰς ὥρας, τὰ ἱατρικὰ, τὴν δίαιταν, καὶ καμίας φορὰν καυσίματα καὶ κοψίματα ...

(Ἀνθρακίτης, *Βοσκός*, ὁ.π., σσ. 84-85)

Γνοίη δ' ἂν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ, τὴν τῶν ψυχῶν ἱατείαν ἀντιξετάσας. καὶ ὅσω μὲν ἐργώδης ἐκείνη καταμαθὼν, ὅσω δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα πονεῖται, καὶ τὴν ἐπίκηρον ὕλην καὶ κάτω ῥέουσαν, πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς, κὰν νῦν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης κατακρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ στάσεως. ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν, εἴξασαν τῇ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερβαίνουσιν.

Τῇ δὲ περὶ ψυχὴν ἢ σπουδῇ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θείαν, καὶ τῆς ἄνωθεν εὐγενείας μετέχουσιν, καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπειγομένην ...

Χώρας, καὶ καιροῦς, καὶ ἡλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ἱατρὸς ἐπισκέπεται· φαρμακεύσει τε καὶ διαιτήσῃ, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερὰ, ὡς ἂν μὴ ἀντιβῆναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀβρωστίας

ματα γάμου ἀναφέρεται τὸ 34ο κεφάλαιο μετὰ τίτλο «Περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμου, ἧτοι περὶ γάμων κεκωλυμένων καὶ ἀκωλύτων». Τὸ χφ. ἔχει ὑποστρεφθερὸς καὶ σώζεται σήμερον κολοβό. Στὰ κεφάλαια ποὺ χάθηκαν καὶ σήμερον λανθάνουν περιλαμβάνεται καὶ τὸ κεφάλαιο «Περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμου».

19. Βεβαίως ὁ Ἀνθρακίτης θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἀντιγράψῃ τις σχετικούς κανόνες καὶ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο νομοκανονικὸ ἔργο.

ἐπιθυμίας· καί που καὶ καύσεσι, καὶ τομαῖς ...,

(Γρηγόριος Νανζιαζηνός, *Λόγοι*, ὁ.π., σσ. 110-114)

Θαύμα μέγα (λέγει ὁ Ἅγιος) ὁ μετὰ τοῦ Πατρὸς καθήμενος κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τῶν ἀπάντων κατέχεται χερσί, καὶ δίδωσιν ἑαυτὸν τοῖς βουλομένοις περιπτύξασθαι καὶ περιλαβεῖν. Θαυμαστὸν βέβαια ἐστάθη ποτὲ καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ἡλίου, ὅλοι οἱ περιεστῶτες νὰ στέκονται μὲ σιωπὴν, καὶ μόνος ὁ προφήτης νὰ προσεύχεται, καὶ μὲ τὴν προσευχὴν του πάραυτα νὰ πέση πῦρ, καὶ φλόγα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν νὰ κατακαύσῃ τὴν θυσίαν. Ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτερον εἶναι νὰ στέκεται ὁ ἱερεὺς νὰ προσεύχεται εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ μὲ τὴν προσευχὴν του νὰ καταβάλλῃ ὄχι κανένα γήϊνον πῦρ, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

(*Ἀνθρακίτης, Βοσκός*, ὁ.π., σσ 58-59)

Ὁ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἄνω καθήμενος κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ταῖς ἀπάντων κατέχεται χερσί καὶ δίδωσιν αὐτὸν τοῖς βουλομένοις περιπτύξασθαι καὶ περιλαβεῖν, ποιῶσι δὲ τοῦτο πάντες διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τότε. Ἄρά σοι τοῦ καταφρονεῖσθαι ταῦτα ἄξια καταφαίνεται, ἢ τοιαῦτα εἶναι ὡς δυνηθῆναι τινα καὶ ἐπαρθῆναι κατ' αὐτῶν;

Βούλει καὶ ἐξ ἑτέρου θαύματος τῆς ἁγιαστίας ταύτης ἰδεῖν τὴν ὑπερβολὴν; Ὑπόγραφόν μοι τὸν Ἡλίαν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὸν ἄπειρον ὄχλον περιεστῶτα καὶ τὴν θυσίαν ἐπὶ τῶν λίθων κειμένην καὶ πάντας μὲν ἐν ἡσυχίᾳ τοὺς λοιποὺς καὶ πολλῇ τῇ σιγῇ, μόνον δὲ τὸν προφήτην εὐχόμενον, εἶτα ἐξαίφνης τὴν φλόγα ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐπὶ τὸ ἱερεῖον ῥιπτουμένην, θαυμαστὰ ταῦτα καὶ πάσης ἐκπλήξεως γέμοντα. Μετάβηθι τοίνυν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ νῦν τελούμενα, καὶ οὐ θαυμαστὰ ὄψει μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἐκπλήξιν ὑπερβαίνοντα· ἔστηκε γὰρ ὁ ἱερεὺς, οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ...

(*Ἰωάννης Χρυσόστομος, Περὶ ἱερωσύνης*, ὁ.π., σσ. 144-146)

2. Οἱ Θεωρίαι Χριστιανικαὶ

Οἱ Θεωρίαι Χριστιανικαὶ τυπώθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία τὸ 1699.²⁰ Ὅπως ἀναφέρει ὁ συγγραφέας στὸ εἰσαγωγικὸ τοῦ σημείωμα, τὸ ἐγχειρίδιο περιέχει ἀπλοὺς στοχασμοὺς καὶ θεωρίαις σύντομαις καὶ

20. Ὁ πλήρης τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς: ΘΕΩΡΙΑΙ / ΧΡΙΑΣΤΙΑΝΙΚΑΙ [sic] / Καὶ ψυχοφελεῖς νοουθεσίαι ἐκάστῳ χριστιανῶ, τυπωθεῖσαι διὰ συνδρομῆς, καὶ / δαπάνης τοῦ αἰδεσιμωτάτου, καὶ / ἐλλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι / Κυρίου / ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΩΠΙΤΟΥ. / Δίδεται χάριν τὸ παρὸν τοῖς / εὐσεβέσι Χριστιανοῖς εἰς ψυχικὴν τὸν ὠφέλειαν. / CON LICENZA DE'SUPERIORI / E PRIVILEGIO / [Τυπογραφικὸ Σῆμα] / ἘΝΕΤΗΣΙΝ. ρχςθ' / Παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ, τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

εύκολαις,²¹ ώστε όλοι οί πιστοί νά μπορούν νά διαβάζουν καθημέραν ένα (τουλάχιστον) κεφάλαιον πρό του νά αρχίσουν ταίς φροντίδες τους.²² Τήν καθημερινή χρήση του ποιμαντικού έγχειριδίου διευκόλυε και τó μικρό του μέγεθος (σχ. 16ο).

Τά θέματα του βιβλίου περιλαμβάνουν τήν πίστη, τόν θάνατο, τήν τελευταία κρίση, τήν κόλαση, τόν παράδεισο, τήν άμαρτία, τή μετάνοια, τή χάρη, τήν ύπομονή, τή μίμηση του Χριστού, τήν άγάπη πρός τόν Θεό και τόν πλησίον, τó σκάνδαλο, τήν έλεημοσύνη, τήν προσευχή, τόν άφορισμό, τή Θεοτόκο και τήν προσέλευση στα μυστήρια. Η θεματική του βιβλίου δέν διαφέρει πολú από αúτην αντίστοιχων ρωμαιοκαθολικών έλλαϊκευμένων θεολογικών έργων τής έποχής.²³ Όστόσο, στην έλληνική γραμματεία οί Θεωρίαι είναι μάλλον τó μοναδικό έντυπο έργο αúτου του είδους. Ο Άνθρακίτης πραγματεύεται τά θέματά του σέ σύντομες αριθμημένες παραγράφους, πού θυμίζουν τή δομή τών άσκητικών λόγων.²⁴ Παρόμοια δομή παρουσίαζαν και πολλά ρωμαιοκαθολικά έργα με θέμα τήν πνευματική ζωή, όπως – συμπτωματικά – και τó σημαντικότερο έργο του Μιχαήλ Μολίνου²⁵ (Miguel de Molinos), ως όπαδός του όποιου καταδικάστηκε ó Άνθρακίτης τó 1723 από τή σύνοδο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.²⁶

Οί Θεωρίες γνώρισαν μεγάλη έκδοτική έπιτυχία. Τήν πρώτη έκδοση ακολούθησαν έπτά²⁷ έπανεκδόσεις στón 18ο αιώνα και πέντε²⁸ στón 19ο.

21. Άνθρακίτης, Θεωρία, ό.π., σ. 7.

22. Ό.π.

23. Πρβ. π.χ. R. R. Fr. Lodoicus Granatensis, *Exercitia, in septem meditationes matutinas, ac totidem vespertinas, distributa...*, Coloniae Agrippinae 1591· R. P. Ludovicus de Ponte, *Meditationes de praecipuis fidei nostrae mysteriis...*, τ. 2, Coloniae 1611-2.

24. Βλ. π.χ. Άββάς Δωρόθεος, *Διδασκαλία διάφοροι...* [Fontes Christiani 37,1-2], J. Pauli (έπιμ.), Freiburg 2000 και Ίσαάκ ό Σύρος, *Άσκητικά* (μτφρ. από τά Συριακά Ν. Καββαδάς), τ. 2α-2γ, Θήρα 2005-6.

25. Βλ. Miguel de Molinos, *Guía Espiritual* (J. I. Tellechea Idígoras (έπιμ.)), Μαδρίτη 1976.

26. Βλ. Κ. Δελικάνης, *Πατριαρχικών έγγραφών τρίτος τόμος...*, έν Κωνσταντινουπόλει 1905, σσ. 868-873· για άλλες δημοσιεύσεις τής καταδικαστικής άπόφασης βλ. Βασιλική Σταμάτη-Μπόμπου, «Αναφορά Έλλήνων τής Βενετίας στón οίκουμενικό πατριάρχη Καλλίνικο Β΄ για τόν Μελέτιο Τυπάλδο (1700)», *Θησαυρίσματα* 15 (1978) 99-106, σ. 111 σημ. 2· για τó *Decretum* του Ίννοκέντιου ΙΑ΄ πού καταδικάζει ως αίρετικές 68 άποφάνσεις του Μολίνου βλ. Heinrich Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Breisgau - Basel - Ρώμη - Βιέννη ³⁷1991, στ. 2201-2269, σσ. 646-656.

27. Όλες οί εκδόσεις του έργου έγιναν στη Βενετία: 1742 Γλυκός· 1751, 1763 Βόρτολις· 1775 Θεοδοσίου· 1779 Βόρτολις· 1780 Θεοδοσίου· βλ. Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 35 άρ. 437-443.

28. Βιέννη 1831· Άθήνα 1837· Πάτρα 1850· Άθήνα 1852 και 1853· βλ. Δ. Γκίνης- Β. Μέξας, *Έλληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, έν Άθήναις 1939, σ. 310 άρ. 2074, σ. 411 άρ. 2818· τ. 2, Άθήνα, 1941, σ. 271 άρ. 5200, σ. 341 άρ. 5713, σ. 380 άρ. 5991.

Ἡ μεγάλη ἀπήχηση τοῦ ἔργου ὀφείλεται στὸ ὅτι καταφέρει νὰ περιγράψει σύντομα καὶ μὲ ἀκρίβεια, σὲ γλώσσα ἀπλή, τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, μὲ τρόπο προσαρμοσμένο στὴ σκέψη τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς.

Μία φράση ἀπὸ τὸ δωδέκατο κεφάλαιο τῶν Θεωριῶν μαρτυρεῖ σαφῶς τὴ χρήση κάποιου δυτικῆς πηγῆς: *Διὰ νὰ φιλιωθοῦμεν μὲ τὸν Θεὸν δὲν φθάνει μονάχα νὰ ἐξομολογηθοῦμεν, νὰ ἐνδυθοῦμεν σάκκον, καὶ ἄλλα ὅμοια.*²⁹ Ἡ βιβλικὴ λέξις «σάκκος» δηλώνει ἐδῶ τὸν χιτῶνα μετανοίας, γνωστὸ ἤδη κατὰ τὴν ὕστερη ἀρχαιότητα στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία,³⁰ ὁ ὁποῖος τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀνθρακίτη διατηροῦνταν μόνον στὴ ρωμαιοκαθολικὴ Δύση.

Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ ταύτισα τὴν πηγὴ τοῦ Ἀνθρακίτη μὲ ἓνα ἔργο τοῦ Paolo Segneri, αὐτὴν τὴ φορὰ τὸ *Il cristiano istruito nella sua legge- Raggionamenti morali*.³¹ Ἀπὸ τὰ 38 κεφάλαια τῶν Θεωριῶν, τὰ 15 ἀντλοῦν μεγάλο μέρος τοῦ περιεχομένου τους ἢ βασικὲς ιδέες τους ἀπὸ ὁμότιτλα κεφάλαια ἢ σχετικὰ τμήματα κεφαλαίων τοῦ *Il cristiano istruito*.³² Ὡστόσο καὶ σὲ ἄλλα κεφάλαια, ὅπου ἐμφανίζονται ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὲς ιδέες καὶ ἐκφραστικὲς τεχνικὲς τοῦ Segneri, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο πὼς ὁ Ἀνθρακίτης χρησιμοποιοῦ κείμενα τοῦ τελευταίου, μολονότι δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω ἀκόμη κειμενικὰ παράλληλα, τόσο λόγῳ τῆς μεγάλης ἔκτασης τοῦ ἔργου *Il cristiano istruito*, (1771 σελ.) ὅσο καὶ ἐξαιτίας τοῦ τρόπου γραφῆς τοῦ Ἀνθρακίτη, ὁ ὁποῖος ὅπως εἶδαμε κάνει σύντομες περιλήψεις, συνήθως σὲ μιὰ παράγραφο, ἐκτενέστατων κεφαλαίων τοῦ Segneri, ποὺ διακρίνονται ἀπὸ πληθωρικότητα, συχνὲς παρεκβάσεις, πλατειασμὸς καὶ ἐπαναλήψεις.

Στὸ 38ο κεφάλαιο τῶν Θεωριῶν, μὲ τίτλο «Περὶ ἀρχιερέων καὶ προε-

29. Ἀνθρακίτης, Θεωρία, ὅ.π., σσ. 69-70.

30. Βλ. γιὰ παράδειγμα Chr. Marksches, *Das antike Christentum: Frömmigkeit, Lebensformen, Institutionen*, Μόναχο 2006, σ. 182.

31. Βλ. Segneri, *Cristiano istruito*, ὅ.π.: σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ ἔργο βλ. Bolis, ὅ.π., σσ. 48-50. Γιὰ τὸ ἴδιο ἔργο ὁ Segneri γράφει στὸ *Il Parroco istruito*: «Che se tanto nell'uno di questi due Sagramenti (ἐν τῷ Βάπτισμα καὶ τῷ Εὐχέλαιο), quanto nell'altro, desiderate qualche più largo campo in cui dilatarvi con la vostra predicazione, fate, se vi piace, ricorso al Cristiano Istruito: Opera indirizzata principalmente a tal fine di agevolare a'Parrochi le istruzioni più proprie loro», Segneri, *Parroco istruito*, ὅ.π., σ. 581.

32. Πρβ. τὰ κεφάλαια «Περὶ πίστεως», Ἀνθρακίτης, Θεωρία, ὅ.π., σσ. 9-20 μὲ «*Sopra la fede*», P. Segneri, *Cristiano istruito*, τ. I, ὅ.π., σσ. 31-46· «Περὶ ἐλεημοσύνης», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 110-114· πρβ. «*Sopra la Limosina*», Segneri, *Cristiano istruito*, τ. II, ὅ.π., σσ. 38-59, ἰδίως σ. 40 καὶ 42· «Περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ κάμνη κανεῖς ἐλεημοσύνην», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 115-121· πρβ. «*Sopra il modo di far Limosina*», Segneri, αὐτ., σσ. 60-76, ἰδίως σ. 60· «Ὅτι ὁ ἁμαρτωλὸς ἀτιμάζει τὸν Θεὸν ἐμπροσθέν του, ὅταν ἁμαρτάνει», Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 56-59· πρβ. «*Sopra l'ingiuria, che si fa a Dio col Peccato mortale*», Segneri, *Cristiano istruito*, τ. III, ὅ.π., σσ. 5-22, ἰδίως σ. 12.

στῶν τῆς ἐκκλήσιας. Δηλαδή περὶ τοῦ καθήκοντος τῶν Ἐκκλησίας προσ-
στῶν», χρησιμοποιεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *Il cristiano istruito*, καὶ τὸ ὁμότιτλο
κεφάλαιο «*L'obbligazione di ogni Pastore ad istruire il suo Popolo nelle cose
della salute*» ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Segneri *Il Parroco istruito*:³³

Πᾶς ἄλλος ἄνθρωπος, ἢ κοσμικὸς ἢ
ιερωμένος μέλει νὰ δώσῃ λόγον ὑπὲρ
τῶν ἰδίων του ἀμαρτημάτων, ἀλλ' οἱ
ποιμένες τοῦ λαοῦ χρεωστοῦσι νὰ δώ-
σουσιν ἀπολογία, ὄχι μόνον διὰ τὰ
ἐδικὰ τους ἀμαρτήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ
τὰ ἀμαρτήματα τοῦ λαοῦ ὁποῦ ἔχουσιν
εἰς τὰς χεῖράς τους.

(Ἀνθρακίτης, *Θεωρίαι*, ὁ.π., σ. 219)

Non sarà dunque a i Parocchi suffi-
ciente, come a i Sacerdoti ordinari, rende-
re buon conto di sè al Tribunale divino.
Convorrà che lo rendano parimente di chi
perì, perchè essi non lo ammonirono del
suo rischio.

(Segneri, *Parrocho istruito*, ὁ.π., σ. 514)

Στὸ χωρίο ποὺ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸ παραπάνω παράλληλο καὶ σὲ
αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ Ἀνθρακίτης παραφράζει τὸν Segneri, μὲ ἐξάιρεση
τῆ φράση: Ἦ χρέος ἄφυκτον, ὃ βάρος δυσφόρητον καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγίοις
ἀγγέλαις, ἢ ὁποῖα ὡστόσο μιμεῖται τὸ ὕφος τοῦ ἰταλοῦ συγγραφέα, ἂν
δὲν προέρχεται ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἔργο του.³⁴

Τοῦτο φοβούμενος ὁ διδάσκαλος
τῶν ἔθνῶν Παῦλος ἔλεγεν· διαμαρτύ-
ρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι
καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων.
Διατί; οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην τοῦ μὴ
ἀναγγεῖλαι ὑμῖν πᾶσαν τὴν βουλήν τοῦ
Θεοῦ. Διατί λέγει, ἐγὼ δὲν ἔλειψα νὰ
μὴ σᾶς φανερώσω μὲ τὸ κήρυγμα ὅλον
τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

(Ἀνθρακίτης, *Θεωρίαι*, ὁ.π., σ. 219)

Mundus sum à sanguine omnium. Ma
come potranno essi provare, che ne son
mondi? Con la regione medesima, pro-
dotta già dall'Appostolo a favor suo; che
fu di non haver lui mancato di farsi udire
dalla sua Torre: Non enim subterfugi,
quo minùs annunciarem omne consilium
Dei vobis.

(Segneri, *Parrocho istruito*, ὁ.π., σ. 514)

33. Βλ. ὁ.π. γιὰ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ ἔργο βλ. Bolis, ὁ.π., σσ. 50-52. Τὰ κυ-
ριότερα παράλληλα εἶναι: Ἀνθρακίτης, *Θεωρίαι*, ὁ.π., σσ. 209-225· πρβ. Segneri, *Parroco
istruito*, ὁ.π., σσ. 512-517· Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 213-214· πρβ. P. Segneri, αὐτ., σ. 512-53·
M. Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 215· πρβ. P. Segneri, αὐτ., σ. 513· M. Ἀνθρακίτης, αὐτ., σ. 217·
πρβ. P. Segneri, αὐτ., σ. 514· M. Ἀνθρακίτης, αὐτ., σσ. 219-225· πρβ. P. Segneri, αὐτ., σσ.
514-517, ὅπου ὁ Ἀνθρακίτης ἀντικαθιστᾷ τοὺς κανόνες τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας
ποῦ παραθέτει ὁ Segneri μὲ τὸν 18ο κανόνα τῆς σ' οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸν 51ο τῶν
ἀγίων Ἀποστόλων, καὶ παραλείπει χωρὶα λατίνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀντικα-
θιστώντας τα μὲ ἀποσπάσματα τοῦ Χρυσοστόμου.

34. Πρβ. τὴν πρόταση «Θαυμάσατε, ὦ οὐρανοί. Φριξάτε, ὦ οὐράνια τάγματα ἀκούο-
ντες τὴν τόσην μεγάλην ἀθάδειαν», ἀπὸ τὸν *Περὶ θανάτου λόγος* τοῦ Segneri ποὺ μετέ-
φρασε στὰ ἑλληνικὰ ὁ Ἀθανάσιος Πάριος (βλ. Ἀ. Πάριος, *Ρητορικὴ πραγματεία ἤτοι τῆς
Ἑρμογένους τοῦ Ταρσέως... ῥητορικῆς τέχνης ἐξήγησις*, Βενετία 1799, σ. 156).

Ἄντλῶντας ἀπὸ τὸ *Il cristiano istruito*, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ βασικὴ πηγὴ τῶν Θεωριῶν, ὁ Ἀνθρακίτης ἐπεμβαίνει σὲ πολλὰ σημεῖα τροποποιώντας ἀρκετὰ τὸ κείμενο τοῦ Segneri. Γιὰ παράδειγμα, στὸ *Περὶ χάριτος*³⁵ κεφάλαιο τῶν Θεωριῶν ὁ Ἀνθρακίτης ἀποδίδει ἐλεύθερα – καὶ εὔστοχα – τοὺς ὅρους τοῦ Segneri³⁶ *grazia attuale* καὶ *grazia abituale* ὡς φωτιστικὴ καὶ ἀγιαστικὴ Χάρη, υἱοθετώντας σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν δύο ἐννοιῶν:

Φωτιστικὴ εἶναι ἐκείνη, ὅπου φωτίζει τὸν νοῦν μας, καὶ κινᾷ τὴν θέλησίν μας νὰ πράξῃ τὸ ἀγαθόν. Τούτῃ εἶναι ἡ τελειωτικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου. Καὶ εἶναι ἀναγκαία, διότι χωρὶς αὐτὴν δὲν ἠμποροῦμεν μῆτε νὰ ἀρχίσωμεν, μῆτε νὰ τελειώσωμεν κανένα ἀγαθὸν ἔργον. Ἡ Ἀγιαστικὴ χάρις εἶναι ἓνα θεῖον δῶρον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν σωτηρίαν του, καὶ τὸν ἀποτελεῖ ὠραῖον, πλούσιον, περίβλεπον, καὶ τέκνον Θεοῦ, καὶ κληρονόμον τῆς βασιλείας του.

(Ἀνθρακίτης, *Θεωρίαι*, ὁ.π., σ. 90)

La grazia attuale sono quegli ajuti, co i quali il Signore illumina la nostra mente, e muove la nostra volontà ad operar bene ... senza le quali nè possiamo mai cominciare un atto buono, nè proseguirlo (S.Th. I.2.q.109.art.9.)...[La grazia abituale] è un dono celeste, che Dio stesso infonde nell'Anima: dono con cui egli la rende bella, ricca, e riguardevole a meraviglia, e la fa sua figliuola adottiva

(Segneri, *Cristiano istruito*, ὁ.π., τ. 1, σ. 128)

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο πὼς ὁ Ἀνθρακίτης παραφράζει ἐλεύθερα ἓνα παράθεμα ἀπὸ τὴ *Summa Theologiae* τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, χωρὶς βεβαίως νὰ κατονομάζει τὸν τελευταῖο:³⁷ Ὡστε ὁποῦ ἐκεῖνο ὁποῦ εἰς τὸν Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν, ἔρχεται νὰ γίνῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ χάριν, καὶ κατὰ συμβεβηκός.³⁸

Συμπεράσματα

Ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης συνέταξε τὰ ποιμαντικὰ του ἔργα *Θεωρίαι Χριστιανικαὶ* καὶ *Βοσκόδς λογικῶν προβάτων* στηριζόμενος κατὰ κύριο

35. Βλ. Ἀνθρακίτης, *Θεωρίαι*, ὁ.π., σσ. 89-94.

36. Βλ. P. Segneri, *Cristiano istruito*, τ. 1, ὁ.π., σσ. 127-129· πρβ. Thomas de Aquino, *Summa Theologiae* I, II, q CIX, a.9. P. Caramello-textus ex recensione Leonina (ἐπιμ.), Τορίνο 1952-1986.

37. Ἄλλωστε δὲν κατονομάζει καὶ τὶς ἄλλες πηγές του, μὲ ἐξάιρεση τὴ Γραφὴ καὶ κάποιες ἀόριστες ἀναφορὲς στοὺς Ἑλληνας Πατέρες.

38. «di tal maniera, che ... quello che è in Dio sostanzialmente per la sua essenza, viene a farsi accidentalmente nell'Anima per la divina partecipazione», P. Segneri, *Cristiano istruito*, ὁ.π., σ. 129· πρβ. «Id enim quod substantialiter est in Deo, accidentaliter fit in anima participante divinam bonitatem», Thomas de Aquino, ὁ.π., S. Th. I, II, q. CX, a 2, ad 2.

λόγω στὰ έργα *Il Parroco istruito* καὶ *Il Cristiano istruito*, τοῦ διάσημου τότε ἰταλοῦ ἱεροκέρυκα P. Segneri. Ὡστόσο, ὅπως εἶδαμε, ὁ Άνθρακίτης χρησιμοποίησε ἐπιλεκτικὰ τὰ κείμενα τοῦ Segneri, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀντλήσε καὶ ἀπὸ πατερικὲς πηγές, μὲ ἀποτέλεσμα μιὰ συνθετικὴ ἐργασία ποὺ ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς τῆς. Στὴ σύνθεση αὐτὴ ὀφείλουν τὰ δύο ἔργα τὴ μεγάλη τους ἀπήχηση. Ὅταν, μετὰ ἀπὸ ἕναν περίπου αἰῶνα, ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης θὰ προσπαθῆσει νὰ κάνει – ἂν καὶ μὲ πολὺ διαφορετικὲς προϋποθέσεις – κάτι ἀντίστοιχο στὸ Ἐξομολογητάριό του, χρησιμοποιοῦντας καὶ αὐτὸς ἔργα τοῦ Segneri, θὰ γνωρίσει ἐπίσης πρωτοφανῆ ἐπιτυχία.³⁹ Ἐπιπλέον, μὲ βάση τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ ἐχθέσαμε, καὶ ποὺ καταδεικνύουν τὴν ἐξάρτηση δύο ἔργων τοῦ Άνθρακίτη ἀπὸ τὸν P. Segneri, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σφοδρὸς πολέμιος τοῦ Μολίνου, συγγραφέας ἀντιμολινικῶν ἔργων⁴⁰ καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς καταδίκης τοῦ Ἰσπανοῦ θεολόγου ἀπὸ τὸ Βατικανό,⁴¹ ἡ καταδίκη τοῦ Άνθρακίτη ὡς μολινιστῆ θὰ πρέπει νὰ ἐξεταστῆ ἐκ νέου.⁴²

Βερολίνο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΑΚΙΡΗΣ

39. Βλ. σχετικὰ Τσακίρης, «Οἱ μεταφράσεις τοῦ Μετανοῶν καὶ Πνευματικὸς διδασκόμενος», ὁ.π., σσ. 46-54.

40. Βλ. P. Segneri, *Concordia tra la fatica e la quiete nell'orazione, espressa ad un religioso in una risposta da Paolo Segneri della Compagnia di Gesù*, Firenze 1680· ὁ ἴδιος, *Lettera di risposta al Signor Ignazio Bartolini sopra l'eccezioni che dà un difensore de' moderni quietisti a chi ha impugnato le loro leggi in orare, divulgata in onor dell'utile e vera contemplatione e in discernimento della contraria*, Venezia 1681.

41. Ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφαση ἐκδόθηκε στὶς 20.11.1687 (βλ. Denzinger, ὁ.π., σσ. 2201-2269).

42. Ὁ Άνθρακίτης καταδικάστηκε, ὡς γνωστὸν, ἀπὸ τὴ Σύνοδο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὶς 23.8.1723, ἐπειδὴ *κακῶς ἀχθεῖς τε καὶ παιδευθεῖς, καὶ ἀφοῦ τῆς ἀπάτης ὄλος γενόμενος τὴν ἄθεον καὶ δυσσεβεστάτην αἵρεσιν τοῦ Μολίνου αἰρεῖται καὶ ἐκδιδάσκειται ἕναγχος ἐκραγεῖσαν καὶ ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ διαβόλου καὶ τὰς πόποτε μνημονευόμενας τῶν αἰρέσεων ἀσυγκρίτως νικῶσαν τὴν ἀσεβεία, φυγαδευθεῖσαν τε μόγις πονηρὰν αὐτοῦ ψυχὴν καὶ διάνοιαν ἐργασάμενος, ἐπανήλθε μετὰ τῆς δυσσεβοῦς ἐμπορείας, Δελικάνης, ὁ.π., σσ. 868-873. Ἡ καταδίκη τοῦ Άνθρακίτη ἀπασχόλησε ἔντονα τὴν ἔρευνα (βλ. ἐνδεικτικὰ Ἄ. Ἀγγέλου, *Τῶν Φώτων. Ὁφεις τοῦ Νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ*, Ἀθήνα 2000, σσ. 23-37· Β. Μπόμπου-Σταμάτη, «Ὁ Μεθόδιος Άνθρακίτης καὶ τὰ “τετράδια”», *Ἑλληνικά* 45 (1995) 111-127· Ν. Ψημμένος, «Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μεθοδίου Άνθρακίτη πρὸς τοὺς ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων ὡς ἱστορικοφιλοσοφικὴ μαρτυρία», *Δωδώνη* 25/3 (1996) 29-88), ἐφόσον συνδέεται μὲ τὴν ἀπαγόρευση ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς πρόσληψης νεότερων φιλοσοφικῶν ρευμάτων ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, πρᾶγμα ποὺ διαπιστώνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Άνθρακίτης: «καταδικάζομαι λοιπὸν ὑπὸ τῆς συνόδου ὄχι ὡς κακὸς χριστιανός, ὄχι εἰς κἀνένα δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ πῶς φιλοσοφῶ διαφόρως ἀπὸ τοὺς Ἀριστοτελικούς», Ἀγγέλου, αὐτ., σ. 26· πρβ. Ν. Ψημμένος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία ἀπὸ τὸ 1453 ὡς τὸ 1821*, τ. 2, Ἀθήνα 1989, σ. 448.*

